

Актриса

Лариса Письменна

Післяопераційна палата, в ній п'ятеро. Молоденька студентка інституту фізкультури, операція в неї була неважка — апендицит, хоча й зблідла трохи, але тримається по-спортивному стійко і, здається, понад усе любить посміятися. Аби ж то було з ким, та ба! Не з дратівливою ж професорською дружиною, котра від усіх вимагає підвищеної уваги до своєї особи: так звикла. І не з заклопотаною робітницею-маляром, яку не стільки мучать поопераційні болі, як гризота за сина-одинака. "Ото Господь покарав! — скаржитися сусідкам, — напевне, загуляв. Доки була здорова, стежила, дорікала, лаяла, то він і тримався, мені на роботі допомагав, гроші додому приносив. А оце, чує моє серце, пустився берега... Бач, і не приходять, боїться на очі показатись!"

Ще лежить після тяжкої операції сива й строга вчителька, студентка її побоюється. Вчительку відвідують колеги, часто приходять з квітами школярі. Вчителька прискіпливо розпитує своїх учнів, що там без неї діється в класі, повчає: мають шануватися і не байдикувати, бо як вона повернеться — примусить негайно ж надолужувати все! Родичі її не відвідують, мабуть, учителька самотня. Здається, вона не вміє посміхатися, можливо, тому, що операція була складна, не якийсь там буденний апендицит — мучили болі, не дуже-то й усміхнешся. Поряд із учителькою лежить стара актриса-пенсіонерка. В розмови ніколи не втручається — майже зовсім глуха.

Коли актрису привезли після операції, що тривала понад три години, студентка здивовано скрикнула:

— Дивіться! Вона ж як... як лялька!

Відділу реанімації в цій лікарні не було, хворих з операційної привозили просто в цю палату — блідих, нерухохомих, декотрі ще спали глухим наркотичним сном. Над ними відразу ж застережливою вежею встановлювали крапельницю, чергові лікарі та медсестри часто зазирали до палати, прислухалися — як дихають їхні напівсонні чи й зовсім сонні безмовні пацієнтки.

Так само привезли на каталці й актрису, встановили крапельницю. Вона спала, але студентка мала рацію: актриса не була бліда. Свіжим рум'янцем жевріло її лице на білій подушці. Актриса ретельно затримувалася перед операцією.

— Вона хоче бути красивою навіть по смерті, бо ж ніхто не гарантований... — мовив у операційній хірург. І коли сестра хотіла протерти обличчя спиртом (актриса вже заснула від наркозу), він спинив її руку.

— Облиште. Нехай.

Отак вона й спала майже цілий день по операції — з ніжним рум'янцем на щоках, з професійно підведеними очима та бровами, і вуста ніби аж пломеніли. Лише чоло зблідло, зате над ним золотилися кучері — без єдиної сивої волосинки. Ніхто б не сказав, що вона вже така стара.

Надвечір до актриси прибігла її дочка, принесла цитрини ("Насилу дістала!").

Розпитала лікаря, як пройшла операція ("На роботі завал, не мала змоги досі прибігти!"). Ткнула трояк санітарці ("Ви ж тут доглядайте, прошу вас!"). Домовилася й з сусідками по палаті стежити, чи не буде мамі кепсько ("Бога ради, викликайте тоді лікаря!"). Пообіцяла взавтра прийти раніше ("Сім'я, клопіт, самі розумієте...") й побігла. Ще прийшов старий чоловік. Він довго стояв біля ліжка, дивився мовчки і з гіркотою, хмурачись під перехресними поглядами сусідок по палаті. Вийняв з портфеля білі гвоздики й розгублено озирнувся — не знав, куди їх подіти. Студентка послужливо взяла у нього з рук гвоздики, налила води в пляшку з-під кефіру й примостила гвоздики на тумбочці в актриси. Старий тихо подякував і пішов. А вона все ще спала.

— Спляча красуня, — засміялася дівчина, і сусідки погодилися з нею — справді, спляча красуня. — А знаєте, спершу мені було смішно, що вона так намазюкалася перед операцією, а тепер розумію. Добре зробила, хоч не лежить така жовта та страшна, як інші.

Але на актрису вже не звертали уваги. Професорська дружина звично застогнала й почала викликати лікаря, малярка вголос затужила за сином, що не приходить і, видать, таки загуляв, а вчителька заходилася відчитувати хлопчика, що саме приніс їй квіти, за нерозважливість.

Актриса спала без сновидінь, і то було добре. Останніми роками, коли через глухоту змушена була покинути сцену, її мучив сон, що періодично повторювався: вона на сцені, зал сповнений глядачів, що здивовано й глумливо дивляться на неї... І раптом вона розуміє, що вийшла на сцену розпатлана, незагримована, стара й потворна. І ховатися вже пізно, саме її репліка... Це буде жахливо! Прокидаючися, Актриса ще довго намагалася втишити перелякане серце, що ніяк не хотіло заспокоюватися.

У дні далекої юності до їхнього містечка завітала одна пересувна (тобто бездомна) новаторська театральна трупа, — тоді таких було немало, всі шукали нових форм: країна була ще зовсім молода, навіть молодша за майбутню актрису. Саме захворіла учасниця вистави, й режисер запросив милу, привабливу дівчинку (її мама здавала кутки акторам) побути на сцені під час вистави, підмінити хвору. Аби не зіпсувати виставу, режисер навіть познімав усі репліки, дівчині треба було тільки сміятися в певних місцях, сміятися — ото й усього. Вона й сміялася, та так природно і дзвінко, що привернула до себе увагу глядачів, затьмаривши щирістю та вродою інших акторів. То було несподіванкою для неї самої, про театр вона ніколи й гадки не мала. Їй хотілося стати продавцем у найкращому магазині приватного крамаря Покотила, продавати парфуми, фільдеперсові панчохи та шовкові шарфи, — як приємно торкатися їх руками, таких тоненьких, невагомих, "газових", як тоді казали. Вона часто й подовгу простоювала біля прилавка, торкаючися несміливими руками всієї тієї розкоші, вдихаючи пахощі парфумів, доки її не відганяла гладка й сердита Покотилиха. А що — театр? Вона його досі й не бачила.

Вражений реакцією глядачів, до того ж і експансивний, режисер відразу запропонував дівчині вступити до його трупи. Вона спочатку розгубилася, а далі й погодилася. Місце продавця міцно посіла гладка Покотилова дружина, й не було надії,

що колись звільнить, а якоїсь професії дівчина не мала. Мама готувала свою вродливу доню заміж, а для цього не потрібно ні освіти, ні професії. Але той, за кого мріяла віддати її мама, був дівчині осоружний, і вона вирішила втекти від одруження з нелюбом. Тому поїхала з театром.

Чи мала вона хист? Хтозна... Мабуть, хист їй замінила врода та юна безпосередність. Тому товариші любили Актрису. Навіть найзаздрісніші жінки не заздрили їй: вона обеззброювала їх власного безборонністю.

Ота театральна трупа, з якою Актриса покинула своє рідне містечко, втікаючи від нелюбого жениха, давно розпалася. Чи то не справдилися задуми експансивного режисера, чи просто розбіглися утомлені поневіряннями актори, — мабуть, те і те. Актриса виступала вже в другому чи третьому театрі, все такому ж молодому, бідному й голодному. І от якось перед початком вистави режисер не так наказав, як попросив:

— Слухай, мала, ти повинна виручити нас, бо інакше ми не протримаємось. Твій вихід тільки в фіналі, час у тебе є.

Він був уже немолодий, цей режисер, геть років за сорок, для Актриси майже дід, і вона не ображалася, коли він називав її "малою". Справді, була дуже тоненька й мініатюрна. Мала то й мала, інші також почали її так називати.

Режисер підвів її до завіси, знайшов дірочку, — то було неважко, стареньку завісу давно годилося б змінити, вона була значно старіша за театр, — і урочисто сказав:

— Другий ряд, дванадцяте місце. Там сидить той, котрий може нас порятувати. Головне, він театрал, і я знаю, що ти йому дуже подобаєшся. Тобі не відмовить. Ну, якщо відмовить, то й нікому іншому не пощастить. Ось поглянь на нього.

Актриса слухняно зазирнула в дірочку і побачила вільне місце.

— Там ніхто не сидить...

— Хіба? Ану, дай-но я зазирну. А й справді... Значить, чогось вийшов, бо я ж його щойно бачив. Одне слово, діждись, поки він знову сяде, й підійди до нього. Дрова й пшоно — він може нам дати, тоді ми живемо. Зрозуміла?

— Еге, — кивнула голівкою мала. Де було не зрозуміти, коли доводилося грати в холодному приміщенні, та й з голоду голова йшла обертом. Звісно, вона зробить усе можливе, щоб умовити можновладця-театрала порятувати їхній театрик. Не для себе ж, для всіх!

— Ти відразу нічого не проси, боронь боже, — напучував режисер. — Просто підведи мову до того, що від холоду актори хворіють, ну й підголодовують, тому доведеться, мовляв, театр закривати. Ти дипломатично, але так, щоб його пройняло. Він дядько симпатичний, хоча й підтоптаний. Постараєшся?

— Постараюся.

— Я з сусіднього місця зараз переведу глядача на інше, а ти, ніби нанароком, сядеш поруч. Та він сам перший до тебе заговорить. Ну, сміливіше, маленька!

Актриса легким, граційним кроком пройшла від входу в зал до передніх рядів. Одинадцяте місце вже було звільнене, на дванадцятому ж сидів той, від кого залежало — грати їм далі чи ні. Тільки одне її трохи спантеличило: він був не підтоптаний, а

молодий і, здається, несимпатичний. Глядачі відразу впізнали Актрису, і вона з чарівною посмішкою сіла на звільнене місце. Її сусід уважно дивився на сцену, а на неї ж зовсім не звертав уваги.

Мабуть, здогадався, чому я тут сіла, й не хоче давати нічого, подумала Актриса і тут побачила в залі режисера. Той перелякано дивився на неї, обличчя — страждене, міміка — розпачлива.

Боїться, що в мене нічого не вийде, зрозуміла Актриса. Вона вирішила будь-що не відступити, поки не здолає цього збайдужілого театралла.

— Я бачу, ви любите театр, — півголосом, з найелегійнішою інтонацією звернулася вона до сусіда. — З такою увагою дивитесь!

— Умгу, люблю, — буркнув той невдоволено, бо вона заважала йому слухати: так, з усього видно, що то — твердий горішок.

— Добре дивитися в суконній тужурці, — меланхолійно зітхнула Актриса. — А як отій жінці з голими руками й декольте? Хіба ви не помічаєте, що вона аж посиніла?

— Не заважайте, — невічливо буркнув у відповідь той, кого мала розворушити, але чомусь усе вийшло навпаки. Ну, нехай вже відмовить, але ж навіщо, бути таким хамом! І як до нього краще підступитися? Незабаром їти треба гримуватись та перевдягатись...

І знову побачила режисера. Він здалеку робив відчайдушні жести, навіть схопився за голову, очевидно, зневірився. Тоді Актриса зважилася піти у відкриту атаку.

— Вибачте, що заважаю, але я хочу, щоб ви зрозуміли, як то нам тут доводиться грати. В холоді, голоді... А вам байдуже до всього... — І голос Актриси забринів, а в очах заблищали справжні, а не сценічні сльози.

— Не розумію, чого ви від мене хочете? — різко повернувшись до неї сердите обличчя невблаганний сусід. Глянув і — онімів. Оніміти було від чого: поряд сиділа молода, прекрасна дівчина, плакала й благально дивилася на нього. Той погляд міг приборкати розлютованого тигра, а він зовсім не був тигром. Зазирнувши в її глибокі очі, він миттю забув про п'єсу й зачаровано втупився в це дивне створіння, що так несподівано з'явилося біля нього, ніби з неба впало.

— Вам що, може, недобре? — запитав уже не сердито, а стурбовано.

Актриса, зрозумівши, що, нарешті, пробила броню байдужості, і саме — сльозами — заплакала дужче, — мовчки й нестерпно-жалібно. Чоловік підвівся, узяв її за руку і швидко повів із залу.

Коли їх знайшов у тісному фойє режисер, то побачив, що мала сидить уже усміхнена (ах, який же то був усміх!) і вгорнута в пальто свого співбесідника. Режисер сухо вибачився, взяв Актрису за руку і швидко повів із фойє за лаштунки. Так сьогодні вже випало, що її велили за руку.

— Ти що, збожеволіла? Це ж зовсім не той, який...

— Як — не той, який?!

— А так, чужий якийсь. Я ж тобі весь час кивав, моргав, за голову, дідько б мене вхопив, брався, а ти — мов очманіла. Знайшла перед ким сльози лити!

Та було вже пізно: Актриса встигла без тямля закохати в себе цього молодого

незнайомця. Правда, він, як виявилося згодом, був ревізором і саме приїхав ревізувати "того, котрий мав змогу забезпечити театр дровами та пшоном". Усе, що треба було, театр отримав, "той, котрий" зник без сліду, замість нього з'явився інший, правда, не театрал, зате суворо-дбайливий і чесний чоловік. Отже, Актриса свою роль зіграла навіть краще, ніж сподівався режисер. Але ця роль круто змінила життя двох людей: ревізора та самої Актриси.

Закохавши в себе, вона не закохалася — він був зовсім непоказний. Просто було приємно, як і кожній жінці, усвідомлювати, що тебе люблять. Ревізор же, хоча й дуже молодий, був людиною надто серйозною та ідеологічно витриманою, щоб дозволити собі легковажний романчик з актрисою. Тим паче, що встиг уже одружитися з дівчиною-комсомолкою, як і сам, і вона народила йому сина. І от раптом — маєш! Він намагався побороти непрохане почуття, закликаючи та мобілізуючи всю свою комсомольську свідомість на допомогу проти цієї біди, але то було понад його силу. Зрештою, він би чесно признався дружині, вона не стала б його силоміць тримати, й одружився з Актрисою, але Актриса того не схотіла. Бо її маму теж покинув чоловік і вона добре знала, що то таке — рости без батька.

За її доброту Він полюбив ще дужче, вже не міг жити без неї, та й вона нарешті покохала його. Він часто приїздив, так часто, як тільки міг, хоча Актриса вже була в іншому місті та в іншому театрі — той, де Він уперше побачив її, таки розпався. Вона полюбила спершу із вдячності, а потім усією душею. Покинула б заради Нього сцену, — зрештою, хіба не розуміла, що на сцені тримається не силою таланту, який там талант, а силою своєї широкі вроди... Поїхала б за Ним на край світу, аби ж не його сім'я.

У неї народилася дочка. Добре, хоч мама була ще при силі, забрала негайно дитину до себе, бо куди ж воно годилося — "лишати дитя на поталу". В Актриси і справді не було можливості доглядати дитину, довелося б залишити сцену, а нічого іншого вона не вміла. Згодом Його перевели до Києва на досить високу посаду. Він допоміг і Актрисі перейти до київського театру на незначні ролі. Адже справжнього таланту не мала, а краса поволі почала тьмяніти. Вона забрала до себе дочку і, здавалося б, щастя, нехай хоч і крадене, нарешті прийшло: не уривками, а stále. Проте...

Кохання — живе. Воно народжується, розквітає, старіє та вмирає, як і все живе. Актриса відчувала, що Він уже давно її кохає не так, можливо, взагалі не кохає. Та, як людина порядна, намагається цього не показати. То було страшно. Чим могла тримати при собі? Її зброя — краса — зів'яла, сім'ї у них справжньої немає, справжня, визнана людьми та законом, лишилася з Ним із її власної волі. А без Нього вона вже не мислить себе. Що далі, то старанніше вдавалася до хитрощів гриму, навіть уставши вранці, насамперед гримувалася, щоб він несподівано не побачив її такою, якою тепер стала. За це почала її зневажати дочка з усією жорстокістю молодості. Байдуже, аби не зневажав Він, аби не залишив зовсім, аби приходив хоч коли-не-коли, якщо не додому, то бодай до театру, де вона все менше та менше з'являлася на кону перед глядачами. Ще й ролі стали давати старечі, де грим тільки підкреслював зміну постарілого обличчя, zdeформовував усе ще струнку постать. Актриса не могла знести, щоби він

дивився на цю карикатуру, і взагалі почала відмовлятися від таких ролей. А на інші вже не тягла. Прилучилася глухота, хвороби, Актриса вийшла на пенсію, але все ще змагалася з природою єдиною можливою для неї зброєю — гримом.

І от — важка операція. Вона не боялася, що помре, можливо, то для неї було б і краще. Боялася, що в лікарню прийде Він і побачить її, стару й бридку...

Вчителька страждала на хронічне безсоння. Перші дві доби по операції на ніч їй кололи наркотики, то вона й спала собі. Вдень красномовно-докірливо поглядала на загримовану Актрису і все намагалася неголосно, але рішуче відчитати її, як звикла на своєму, теж некороткому, віку відчитувати недбайливих учнів. Гримуватися в такому місці й у такому віці? Безглуздя! Але Актриса не чула того, що намагалася втлумачити їй вчителька. Зрозумівши, що сусідка глуха, вчителька полишила свої методи виховання, лише скаржилася, що Актриса не дає їй спати. Бо ж щойно вимкнуть світло, як Актриса починає брязкати чимось, вовтузитись та шелестіти. Нестерпно!

— І що вона робить, не розумію! Ну, нехай би вже при світлі, так ні, саме в темряві! Шарудить, брязкотить — і нічого не скажеш, бо глуха. Не станеш кричати, щоб усіх перебудити, — нервувала вчителька.

Під ранок вона засинала, а вранці, невиспана й жовта, з гострою ворожістю дивилася на Актрису, — свіжу, мов трохи прив'яле, але ще цілком рум'яне яблучко, з розсипом золотавих кучерів на подушці. Хоча страждала Актриса не менше за вчительку: операція в неї, здається, пройшла не цілком благополучно. Принаймні щось там не подобалося лікарям, та й дочка ставала все розгубленішою та стривоженішою.

Але коли приходив старий чоловік, Актриса розцвітала такою радісною усмішкою, що той — серйозний і мовчазний — мимоволі теж усміхався. Вони ніколи не розмовляли. Тобто, Актриса промовляла кілька ласкавих слів, заспокоювала, що в неї все гаразд, швидко одужає. Старий чоловік одводив очі, кивав головою і мовчав. Видно, не хотів горлати на всю палату, а інакше Актриса б його не почула. Так сидів хвилин п'ятнадцять-двадцять, дивився на її щасливе осяяне обличчя, потім обережно цілував руку й підводився.

— Прийдеш? — тихо й схвильовано питала Актриса.

Він ствердно кивав головою, стримано казав усім — до побачення і виходив, щоб через день знову прийти. Якийсь увесь сірий і зовсім непоказний, проте Актриса бачила його іншим: для неї він залишився тим, що й був. Вона навіть раділа цій операції, котра знову повернула його.

— Ну що, занудьгувала тут у нас? — запитав лікар під час чергового обходу в студентки. — Тренування запускаєш?

— Запускаю! І де він узявся, цей чортів апендицит, — поскаржилася дівчина.

— Нічого, дзвони мамі — в завтра випишемо. Тільки за тренування відразу не хапайся.

Дівчина радісно ойкнула. Лікар оглянув дружину професора, потерпів кілька хвилин зливу її скарг, перейшов до малярки, потішив, що незабаром випишуть, продиктував призначення сестрі й підійшов до вчительки.

— А ваші як справи?

— Погано, — сухо відказала та.

— Чому ж? З боку операції все йде нормально.

— Замучилася зовсім, спати не можу.

— Вам дадуть на ніч снодійне.

— Чи я не ковтаю те снодійне? Тільки марно труюся, тут жодне снодійне не зарадить... — вчителька зі зненавистю глянула на Актрису й урвала. Навіть почервоніла трохи, ніби школярка, яка ледве не наговорила на свою однокласницю. — Ви мене скоро випишете?

— Ну, якщо будете так нервувати, то затримаємо.

— Зрозуміло. Доведеться вжити заходів, щоб не нервувати.

Лікар підійшов до Актриси, уважно оглянув, нічого не сказав, та й що сказати глухій? Але з якимось винуватим видом вийшов із палати. Медсестра з мовчазною жалістю озирнулася на Актрису, що, здавалось, дрімала. Вона тепер майже весь день дрімала, оживала лише тоді, коли приходив Він. Ну, хіба ще дочка, більше її ніхто не відвідував. Могла дрімати, гомін у палаті глухій не заважав.

Увечері, як завжди, санітарка принесла всім вечерю. Сестра поробила ін'єкції, роздала ліки й вимкнула світло. Минуло з півгодини, й вчителька почула — сьогодні навмисне прислухалася, що Актриса заходила брязкати й шелестіти. Ну — досить!

Крекчучи та стогнучи, вчителька злізла з високого ліжка й пошкандибала до дверей, де був вимикач. Намацала й увімкнула. Й побачила нарешті те, що не давало їй спокою.

Стара Актриса розіклала на ліжку слоїки з кремами та лосьонами, коробочки з гримом. І саме накручувала на папірці своє золотаве, вже сиве при корінні, волосся. То он чого завше був той нічний бренькіт і шелест!

Несподіваний спалах світла так налякав її, що вона аж залякла з тією нещасною папільоткою в руках.

Світло розбудило й інших. Студентка пирхнула від сміху, бо таки було смішно: біля дверей стояла гнівна, навіть грізна вчителька, а на неї круглими, сповненими страху очима дивилася Актриса, котра так і скам'яніла з папільотками на голові. Слоїки та коробочки, теж ніби перелякані, покотилися з ліжка на підлогу.

— У вас є совість? — дуже голосно, все одно всі прокинулися, вимовила, точніше, викарбувала вчителька. — Ви, стара жінка, щоночі накручуєте свої кучерики та розмальовуєтесь людям на сміх, а я через вас не можу заснути. Припиніть це неподобство! Подумайте самі — кому воно потрібне?

Актриса так само мовчки, майже з жахом дивилася на вчительку, судомливо затиснувши в руках папільотку з накрученим на неї пасмом волосся. Було таке враження, що вона звела вгору руки перед нападником. Усі побачили, яке неймовірно бліде її обличчя, бо Актриса саме змила грим перед тим, як накласти новий. Вона гримувалася навпомацки, професійно, тому вдень ніхто цього не бачив.

Студентка перестала сміятися, притихла, а далі й мовила, ніби аж крізь сльози:

— Не треба... погасить світло... Облиште її!

Вчителька, все так само суворо, позбирала слоїки та коробочки з підлоги, вимкнула світло й пошкандибала до свого ліжка.

— Ці цяцьки я поверну їй удень, бо знову спати не дасть.

Їй ніхто не відповів, тільки малярка невесело зітхнула. Мабуть, згадала про сина, що явно загуляв.

Другого дня Актриса лежала тихо — бліда, як мрець, і дуже стара. Навіть не бліда, а землисто-сіра, хоча вранці вчителька повернула їй грим. Коли ж прийшов старий чоловік, Актриса, не розплющуючи очей, тільки відчувши дотик його руки до своєї, мовчки натягла простирadlo собі на обличчя.

Він терпляче посидів, а потім підвівся і, ні з ким не попрощавшись, пішов.